

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: Слободан Банковић

Тема: „Социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика са интелектуалном ометеношћу“

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је формирао комисију:

26.9.2017. Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Састав комисије:

Др Бранислав Бројчин, ванредни професор, ужа научна област Олигофренологија, изабран 30.4.2014., запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Ненад Глумбић, редовни професор, ужа научна област Олигофренологија, изабран 21.4.2011., запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Мирјана Јапунца-Милисављевић, ванредни професор, ужа научна област Олигофренологија, изабрана 6.9.2013., запослена на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Шпела Голубовић, редовни професор, ужа научна област Специјална рехабилитација и едукација, изабрана 15.1.2014., запослена на Медицинском факултету Универзитета у Новом Саду.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Слободан (Мика) Банковић

Датум рођења, општина, република: 11.9.1977., Београд, Србија

Досадашњи ток докторских студија: Докторске студије уписао је 2008. године на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију. Све програмом предвиђене испите положио је са просечном оценом 10.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика са интелектуалном ометеношћу“.

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација „Социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика са интелектуалном ометеношћу“, написана је на 324 стране. Осим Увода, апстраката на српском и енглеском језику, Листе коришћених скраћеница, Листе табела, Литературе и Прилога, садржи следећа поглавља: Теоријске основе (од 4. до 67. стр.), Предмет, циљеви и хипотезе истраживања (од 68. до 71. стр.), Методологија истраживања (од 72. до 95. стр.), Резултати (од 96. до 213. стр.), Дискусија (од 214. до 277. стр.) и Закључак (од 278. до 286. стр.). Рукопис завршене докторске дисертације садржи 78 табела и списак од 333 библиографске јединице. Од тога је 311 (93,39%) страних и 22 (6,61%) домаћих референци. Издања објављена у последњих пет година обухватају 36 референци (10,81% укупног броја библиографских јединица).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат се у **Уводном делу** дисертације позива на истраживања која упућују на квалитативно и квантитативно нижи ниво активности и социјалне партиципације деце са интелектуалном ометеношћу (ИО) у односу на њихове вршњаке типичног развоја (ТР). Наводи да је сналажење у динамичном социјалном систему вршњачких односа под утицајем два глобална фактора – индивидуалних карактеристика, као и ближег и даљег социјалног контекста. Такође, цитира истраживања која упућују на то да ученици са ИО који похађају редовне школе имају нижи социометријски статус и да су мање социјално прихваћени у односу на ученике ТР. С друге стране, мало је, посебно новијих, истраживања која су испитивала вршњачке односе ученика са ИО у школама за ученике са сметњама у развоју.

Теоријски део докторске дисертације подељен је у пет поглавља која се баве вршњачким односима код деце, испитивањем ових односа путем социометрије, прегледом

истраживања о социометријском статусу и повезаним социо-бихевиоралним карактеристикама, социо-бихевиоралним профилем ученика различитог социометријског статуса, као и теоријским и практичним значајем истраживања социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика ученика са лаком ИО у сегрегативном образовном окружењу.

У оквиру вршњачких односа кандидат најпре разматра њихове нивое сложености (индивидуалне карактеристике, социјалне интеракције, одржаване социјалне односе и социјалне групе) и закључује да су истраживања углавном била фокусирана на неки од нивоа унутар дате хијерархије, а да су само неки истраживачи пажњу усмеравали и на испитивање међузависности различитих нивоа вршњачког система. Сагледавајући ове односе у адолесценцији, кандидат истиче да млади све више времена да проводе са друговима, у односу на време које проводе са родитељима или другим одраслим особама, као и да интимност и реципроцитет постају централне карактеристике пријатељства. Удубљујући се у налазе истраживања вршњачких односа код адолесцената са лаком ИО закључује да постоје квалитативне и квантитативне разлике на индикаторима дружења и пријатељства, у односу на вршњаке ТР. На пример, адолесценти са лаком ИО имају мањи број блиских пријатеља, више проблема у слагању са вршњацима, мање су укључени у кохезивне вршњачке групе, ређе проводе време са пријатељима ван школе, а пријатељства су обележена нижим нивоом блискости/топлине и реципроцитета. С друге стране, постоје индиције да су пријатељства између адолесцента са развојним ометностима обележена већом стабилношћу, близином и дружењем него пријатељства које ови адолесценти успостављају са вршњацима ТР.

Друго поглавље се бави социометријом. Покрећући и анализирајући кључна питања попут технике примене (номинације, рејтинг скала и рангирања) и избора одговарајућег социометријског критеријума, кандидат уочава да сваки од различитих избора доноси неке предности, али и извесне мане. Посебна пажња се поклања корелатима социометријског статуса и њиховом везом са теоријом социјалне размене. У вези с тим, указује се на изворе процене и њихову различитост у погледу приступачности информација, когнитивне пристрасности, као и на природу односа са процењиваном особом. Истиче се да корелати социометријског статуса могу варирати у зависности од контекста у коме се статус посматра, односно да они могу зависити не само од личних карактеристика, већ и од структуре групе којој дете припада. На овом месту се анализирају и повезане теорије попут контрастног модела сличности и хипотезе сличности-несличности.

Треће поглавље даје обухватну информацију о најчешће испитиваним социо-бихевиоралним корелатима социометријског статуса код ученика ТР, као и нека истраживања у којима су наведени корелати испитивани код ученика са ИО, али и ученика са

другим тешкоћама, попут сметњи у учењу. Тако је дат преглед истраживања о односима социометријског статуса са просоцијалним понашањем, бихевиоралним проблемима, академском компетенцијом, физичком атрактивношћу и успехом у спорту. Такође, кроз преглед истраживања представљене су полне и узрасне специфичности везе између статуса и испитиваних корелата.

За разлику од претходног дела у коме је пружен увид у везу појединачних социо-бихевиоралних карактеристика са различитим социометријским статусом ученика, у четвртом делу кандидат прави синтезу кроз приказ социо-бихевиоралних профила ученика различитог социометријског статуса (популарних, одбачених, занемарених и контроверзних). Тако, одбачена деца испољавају високе нивое негативних понашања, али и ниске нивое позитивних понашања, док се обрнути образац понашања може уочити код популарне деце. Контроверзна деца показују високе нивое и позитивног и негативног понашања, док занемарена деца испољавају ниске нивое ових облика понашања. Деца која припадају групи просечних испољавају умерене нивое позитивног и негативног понашања.

Коначно, у делу "Теоријски и практични значај истраживања социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика ученика са ЛИО у специјалном/сегрегативном образовном окружењу" кандидат констатује да постоји мало истраживања која се баве овом темом, те да је стога нејасан допринос теорија које указују на значај групних норми и индивидуалних очекивања у вршњачким интеракцијама (нпр. теорије социјалног учења, теорије социјалне размене) у овој врсти образовног окружења. Зато истраживања вршњачких односа у средини у где доминирају ученици са лаком ИО пружају прилику за додатну проверу ових теорија. Надаље, испитивање социјалних и бихевиоралних корелата социометријског статуса пружа увид у социо-бихевиоралне процесе које адолесценти користе како би побољшали властити статус у вршњачкој групи. Поред тога, постоји могућност да се препознају деца под потенцијалним ризиком од појаве неких будућих проблема и да се ради на развоју корелата који унапређују статус, односно на умањивању утицаја оних фактора који га снижавају.

Истраживачки део рада почиње дефинисањем **предмета истраживања** који обухвата социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика (адолесцената) са лаком ИО у школама за ученике са сметњама у развоју. У складу са главним проблемом истраживања, дефинисани су следећи појмови: интелектуална ометеност, социометријски статус, социо-бихевиорални корелати – социјалне вештине и проблеми у понашању (екстернализоване и интернализоване форме).

Из овако дефинисаног проблема проистекли су **циљеви истраживања**: утврђивање везе између социометријског статуса и профила социо-бихевиоралног функционисања

ученика са ИО у средњим школама, као и утврђивање односа између самоперцепције социо-бихевиоралних карактеристика ученика са ИО и перцепције базиране на процени вршњака и наставника.

Операционализација постављених циљева извршена је кроз: тријажу испитаника за подзорке према критеријумима пола, узраста, разреда, присуства лаке ИО; утврђивање социометријског статуса испитаника; формирање подзорка, поредбене групе испитаника ТР уједначене према одређеним параметрима (пол, разред и социометријски статус); утврђивање вршњачке перцепције социо-бихевиоралних карактеристика; наставничку процену социјалних вештина; наставничку процену академске компетенције; наставничку процену екстернализованих проблема у понашању (агресије, кршења правила понашања); наставничку процену интернализованих проблема у понашању (анксиозности, депресије, повучености); утврђивање односа између социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика код испитиваних група; утврђивање профила социо-бихевиоралних карактеристика испитаника на основу самоперцепције, перцепције вршњака и наставника; утврђивање односа између профила социо-бихевиоралног функционисања испитаника у зависности од извора информација (самоперцепција, перцепција вршњака и перцепција наставника) и утврђивање односа између социометријског статуса и профила социо-бихевиоралног функционисања код испитиваних група.

Кандидат је поставио две **хипотезе**: социо-бихевиорални корелати социометријског статуса ученика са лаком ИО ће се значајно разликовати од ових корелата код ученика ТР; постојаће значајни односи између резултата процена социо-бихевиоралних карактеристика испитаника са лаком ИО добијених на основу различитих процењивача (наставника, вршњака и самопроцене).

У поглављу **Методологија истраживања** описани су место и време истраживања, узорак, варијабле, примењени инструменти и начин прикупљања података, као и статистички метод.

Истраживање је реализовано у току другог полугодишта школске 2015/2016. године у средњим школама у Београду, Панчеву и Старој Пазови.

Финалним узорком обухваћено је укупно 159 ученика средњих школа (83 дечака и 76 девојчица) узраста од 15 година и два месеца до 20 година и 10 месеци. Подзорак ученика са лаком ИО чинило је 67 испитаника, док је у контролној групи испитаника ТР било 92 ученика. Два подзорка нису се значајно разликовала у погледу полне структуре, али су ученици са ИО били значајно старији.

Информације о социо-бихевиоралним карактеристикама ученика са ЛИО прикупљене су од 15 наставника, док су информације о карактеристикама ученика ТР добијене од 29 наставника.

Независна варијабла у овом истраживању био је социометријски статус – изражен преко категорија (популаран, одбачен, занемарен, контроверзан и просечан), односно преко скорa социјалне преференције (условно независна варијабла). Зависне варијабле биле су: самопроцена социо-бихевиоралних карактеристика; вршњачка процена социо-бихевиоралних карактеристика; наставничка процена социо-бихевиоралних карактеристика; ниво развијености социјалних вештина; ниво академске компетенције; ниво испољавања емоционалних, бихевиоралних и социјалних проблема у понашању; школски успех и број изостанака. Као контролне варијабле третирани су разред који похађа и пол ученика.

За процену социометријског статуса ученика коришћена је скала процене конструисана по узору на процену типа HFTO (*How I Feel Toward Others*; Agard, Veldman, Kaufman, & Semmel, 1978, према Morrison, 1981). Самопроцена, вршњачка и наставничка процена социо-бихевиоралних карактеристика ученика извршена је инструментом који је креиран по узору на процену типа „Погоди ко” (*The Guess Who*; Lesser, 1959; Macfarlane, Honzik, & Davis, 1937; Parkhurst & Asher, 1992). Наставничка верзија Система за процену социјалних вештина (*Social Skills Rating System – SSRS*, Gresham & Elliot, 1990) коришћена је за процену социјалних вештина и академске компетенције ученика. Наставничка форма Ахенбаховог интегрисаног система процене (*Achenbach System of Empirically Based Assessment – ASEBA, Teacher Report Form*; Achenbach & Rescorla, 2001) коришћена је за процену емоционалних, бихевиоралних и социјалних проблема у понашању. Подаци о полу, узрасту, разреду, нивоу интелектуалног функционисања, школском успеху и броју изостанака добијени су социо-демографским упитником, посебно конструисаним за потребе овог истраживања. Школски успех је операционализован као просек оцена из свих предмета на крају полугодишта и изражен вредностима од „1” за недовољан успех до „5” за одличан успех.

Нормалност расподеле скорова утврђивана је Колмогоров-Смирновљевим тестом. За опис параметара од значаја коришћене су аритметичке средине, проценти, медијане и стандардне девијације. Приликом даље обраде података коришћени су: хи-квадрат тест, Ман Витнијев U тест, Спирманова корелација ранга и Фишерава метода трансформације коефицијената корелације (r) у стандардне вредности (z).

У **Резултатима истраживања** кандидат најпре приказује резултате процене социо-бихевиоралних карактеристика ученика различитог социометријског статуса (популарних, одбачених, занемарених и просечних) издвојених на основу два социометријска критеријума

– дружења током одмора и заједничког рад на часу. Посебно су приказани резултати добијени применом инструмента типа „Погоди ко”, затим наставничком верзијом Система за процену социјалних вештина, као и наставничком верзијом Ахенбаховог интегрисаног система процене. У овом делу приказане су и разлике у школском успеху и броју изостанака између ученика различитог социометријског статуса. Потом су приказани резултати испитивања значајности разлика корелација између припадности одређеној групи социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика добијених у подзорку испитаника са ЛИО и испитаника ТР. Следе резултати испитивања повезаности социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика код дечака и девојчица, као и код ученика различитих разреда. На крају овог поглавља приказани су резултати испитивања сагласности процена различитих процењивача (самопроцена, вршњака и наставника) за 12 социо-бихевиоралних карактеристика процењиваних инструментом „Погоди ко”. Корелациона анализа примењена је посебно у подзорку испитаника са ЛИО и посебно у подзорку испитаника ТР.

Дискусија је у великој мери одогуварала структури датај у Резултатима истраживања, а заснована је на тумачењу добијених података у односу на постављене циљеве. У складу са наведеним, продискутоване су разлике у социо-бихевиоралним обележјима које су добијене између групе „просечних”, с једне стране, и група „популарних”, „одбачених” и „занемарених”, с друге стране, у обе популације. Дискусија се наставља разматрањем везе између испитаних социо-бихевиоралних карактеристика и социометријског статуса код ученика различитог пола и образовног узраста. На крају, дискутовани су резултати добијени испитивањем сагласности процена добијених на основу различитих извора информација. При писању овог дела рада кандидат показује дубоко познавање истраживачке литературе и теоријских приступа, што вешто користи при тумачењу и интерпретацији сопствених резултата.

У **Закључку** кандидат, после синтезе и рекапитулације најзначајнијих резултата, сопштава да резултати корелационе анализе и поређења коефицијената корелација, сугеришу да је потврђена прва хипотеза истраживања којом је претпостављено да ће се социо-бихевиорални корелати социометријског статуса ученика са лакошћу разликовати од ових корелата код ученика ТР. Испитивањем сагласности процена различитих процењивача у популацији испитаника са ЛИО регистроване су значајне корелације између наставничке и вршњачке процене на 11 од 12 испитаних социо-бихевиоралних обележја. Значајне корелације између самопроцене, с једне стране, и наставничке и вршњачке процене, с друге, забележене су само на једној, односно две ставке инструмента „Погоди ко”. Слични резултати у погледу сагласности између различитих процењивача добијени су и у контролној

групи испитаника. Стога кандидат закључује да је друга хипотеза, којом су претпостављени значајни односи између резултата процена социо-бихевиоралних карактеристика испитаника са ЛИО добијених на основу различитих процењивача, само делимично потврђена и то у делу који се односи на везу између наставничке и вршњачке процене. У овом делу кандидат анализира и потенцијална ограничења спроведеног истраживања

Литература се састоји од 333 библиографске јединице, од којих 36 референци упућује на литературу објављену у последњих пет година. Претежно је коришћена литература на енглеском језику, али нису занемарени ни радови домаћих истраживача. Избор референци сведочи да је кандидат темељно упознао испитивану проблематику, што му је омогућило да тему сагледа у њеној сложености и томе прилагоди истраживачки оквир.

Прилози садрже биографију кандидата, изјаву о ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада, као и изјаву о коришћењу.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

У оквиру рада на докторској дисертацији објављено је шест радова (један рад у часопису међународног значаја, један рад у националном часопису међународног значаја, један рад у тематском зборнику радова међународног значаја, један рад у врхунском часопису националног значаја и два рада у истакнутом националном часопису):

1. Brojčin, B., Banković, S., Glumbić, N., Weiss, S. (2012). Učinki kooperativnega poučevanja v inkluzivnem izobraževanju. *Didactica Slovenica Pedagoška Obzorja*, 27 (5), 66-79.
2. Бројчин, Б., Банковић, С., Јапунца-Милисављевић, М. (2011). Социјалне вештине деце и младих с интелектуалном ометеношћу, *Настава и васпитање*, 60 (3), стр. 419-429.
3. Banković, S., Glumbić, N., Stanimirov, K., & Đordjević, M. (2012). Behavioral problems in children with cerebral palsy and mild intellectual disability. In M. Stosljevic et al., (Eds), *International Thematic Collection of Papers "Cerebral palsy – A multidisciplinary and multidimensional approach"* (pp. 205-223). Belgrade – Foca: University of East Sarajevo – Faculty of Medicine in Foca & Association of Special Educators and Rehabilitators of Serbia.

4. Банковић, С., Арсенић, И., Бројчин, Б. (2015). Карактеристике комуникације особа са тешком и дубоком интелектуалном ометеношћу. *Специјална едукација и рехабилитација*, 14(3), 411-432.
5. Банковић, С. (2016). Социометријски статус ученика са интелектуалном ометеношћу у редовном образовном окружењу. *Београдска дефектолошка школа*, 22(1), 59–74.
6. Банковић, С., Бројчин, Б. (2016). „Круг пријатеља” као стратегија за унапређивање вршњачког прихватања деце са ометеношћу. *Београдска дефектолошка школа*, 22(2), 41–59.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу остварених циљева и задатака истраживања и резултата тестирања хипотеза кандидат доноси следеће закључке:

1. Резултати истраживања дају потврду постојања дистинктивних профила социо-бихевиоралног функционисања испитаника са лаком ИО који припадају екстремним социометријским групама – групи популарних, одбачених или занемарених.
2. Популарне ученике са лаком ИО карактерише нижи ниво бихевиоралних проблема. Профил популарних ученика ТР карактерише, не само виши ниво позитивних аспеката понашања или пожељних обележја, већ и виши ниво бихевиоралних проблема.
3. Одбаченост у популацији адолесцената са лаком ИО одређена је вишим нивоом бихевиоралних проблема, али и нижим нивоом просоцијалног понашања, академске компетенције, успеха у спорту и физичке атрактивности. Адолесценти са лаком ИО придају већу важност дисруптивном понашању, али и мању важност физичком изгледу и стидљивости/повучености него њихови вршњаци ТР. Значајне разлике постоје и у преузимању лидерске улоге и атрактивности. Критеријуми одбацивања у популацији ученика са лаком ИО су бројнији, јаснији и доследнији него у случају прихватања.
4. Занемарени ученици са лаком ИО су мање физички атрактивни и имају виши ниво дисруптивности. Слично томе, занемарени адолесценти ТР показују виши ниво физичке агресије и стидљивости, али и нижи ниво лидерства. Нису уочена подударана у погледу понашања која описују занемарене ученике са лаком ИО и занемарене ученике ТР.

5. Просоцијално понашање је важно за статус и дечака и девојчица, у оба подузорка, без обзира на разред који похађају. Ипак, за разлику од ученика са лаком ИО код којих су екстернализовани проблеми значајни у нижим разредима, код ученика ТР већи значај имају интернализовани проблеми. Надаље, док су академска компетенција и успех у спорту били важни само за статус девојчица у популацији адолесцената са лаком ИО, дотле су ове карактеристике код ученика ТР биле значајне за статус ученика оба пола.
6. Значајни односи између резултата процена социо-бихевиоралних карактеристика испитаника добијених од различитих процењивача, у оба подузорка потврђени су само у делу који се односи на везу између наставничке и вршњачке процене.

Упоредна анализа резултата кандидата са резултатима литературе

Поређењем социо-бихевиоралних карактеристика „популарних” ученика са лаком ИО и „популарних” ученика ТР можемо запазити да је нижи ниво „негативних” понашања, тј. дисруптивности и релационе агресије важан за популарност међу адолесцентима са лаком ИО, док је значајно виши ниво просоцијалног понашања важан за популарност међу адолесцентима ТР.

Ови резултати су делимично у складу са налазима других истраживања у којима „популарне” ученике ТР карактерише присуство просоцијалног понашања, али и одсуство негативног, проблематичног понашања, с друге стране (нпр. Coie et al., 1982; Frederickson & Furnham, 2004; Mulenga, 1997; Newcomb et al., 1993).

Просоцијално понашање статистички значајно позитивно корелира са статусом „популаран” само у популацији ученика ТР. Овакав налаз одговара хипотези сличности између обележја појединца и групе, односно указује на већу преваленцију сарадње и помагања међу адолесцентима ТР него међу адолесцентима са лаком ИО.

Добијени подаци су у складу са постојањем тешкоћа у домену социјалних вештина које представљају једну од карактеристика деце са ИО (Бројчин, Банковић, и Јапунца-Милисављевић, 2011; Fenning, Baker, & Juvonen, 2011; Gampel, Gottlieb, & Harrison, 1973; Guralnick & Groom, 1988; Sukhodolsky & Butter, 2007; Zion & Jenvey, 2006). Деца са лаком ИО, не само да користе субмисивније начине реаговања у одређеним ситуацијама, већ и позитивније вреднују такво понашање и показују веће самопоуздање у вези са применом субмисивног понашања у односу на вршњаче ТР (Siperstein & Leffert 1997; Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Wijnroks, Vermeer, & Matthys, 2004).

Популарне ученике са лаком ИО, према проценама вршњака, карактерише ређе ометање других и ређе испољавање физичке и релационе агресије, док популарне ученике ТР карактерише чешћа појава физичке и релационе агресије.

Налаз добијен у подзорку адолесцената са лаком ИО се поклапа са резултатима раније наведених истраживања у којима је приказан профил „популарних” ученика ТР (нпр. Coie et al., 1982; Frederickson & Furnham, 2004; Newcomb et al., 1993), али и са истраживањима у којима се проналази негативна повезаност социометријске прихваћености и агресивног понашања (нпр. Cillessen & Mayeux, 2004; Parkhurst & Hopmeyer, 1998; Sandstrom & Cillessen, 2006; Vaillancourt & Hymel, 2006; van den Berg et al., 2014). Учесталије испољавање релационе и физичке агресије код „популарних” ученика ТР је донекле изненађујуће с обзиром на то да се у литератури виши ниво агресије међу популарним ученицима најчешће повезује са конструктом опажене, али не и социометријске популарности. Док социометријски популарне ученике, генерално, карактерише присуство просоцијалних облика понашања, дотле опажено популарне ученике карактерише комбинација просоцијалних и неких облика антисоцијалних понашања, попут доминатности, ароганције, физичке и релационе агресије (Borch, Hyde, & Cillessen, 2011; Cillessen & Mayeux, 2004; Janošević i Petrović, 2015; LaFontana & Cillessen, 2002; Parkhurst & Hopmeyer, 1998; Rodkin et al., 2000; Sandstrom & Cillessen, 2006). Ипак, ни налази других истраживања у популацији деце ТР нису увек конзистенти. У неким истраживањима нису забележене статистички значајне корелације (нпр. Janošević i Petrović, 2015; Rajhvajn, 2004) или су корелације између појединих облика агресије и вршњачке прихваћености биле позитивне (нпр. Hawley, 2003b; Luthar & McMahon, 1996; McDonald et al., 2007; Poulin & Boivin, 2000; Price & Dodge, 1989; Salmivalli et al., 2000).

Иако према проценама вршњака физичка атрактивност није била од значаја за висок социометријски статус међу адолесцентима са лаком ИО, у контролној групи испитаника физички изглед је представљао дистинктивну карактеристику и када је у питању одабир омиљених вршњака за дружење током одмора, и када је у питању одабир вршњака за заједнички рад.

Резултати добијени у популацији ученика ТР су генерално у сагласности са резултатима других истраживања у којима се проналази позитивна веза између физичке атрактивности и вршњачке прихваћености (нпр. Baydik & Bakkaloğlu, 2009; Borch et al., 2011; Boyatzis, Baloff, & Durieux, 1998; Coie et al., 1982; Gary et al., 2003; Kuhlen & Lee, 1943; Langlois et al., 2000; Lerner & Lerner, 1977; Prestia, Silverston, Wood, & Zigarmi, 2002; Salvia, Sheare, & Algozzine, 1975; Vaillancourt & Hymel, 2006; Vaughn & Langlois, 1983; Zubić i Burušić, 2009). Атрактивној деци вршњаци приписују позитивне карактеристике, попут

просоцијалног понашања, доминантности, независности, док се неатрактивној деци често приписују негативне карактеристике, попут испољавања антисоцијалног понашања (Dion & Berscheid, 1974; Gary et al., 2003; Siperstein & Gottlieb, 1977, према Kravetz, Weller, Tennenbaum, Tzuriel, & Mintzker, 1992).

Вршњаци такође процењују популарне ученике ТР као оне који испољавају виши ниво академске компетенције, али само када је у питању одабир вршњака за заједнички рад. За разлику од резултата добијених у контролној групи испитаника, академска компетенција није представљала дистинктивно обележје популарних адолесцената са лаком ИО, без обзира на извор процене.

Резултати добијени код ученика ТР су у сагласности и са резултатима других истраживања у којима је добијена позитивна веза између вршњачке прихваћености и академских способности, односно у којима се виши ниво ових способности проналази у групи популарне деце (нпр. Bakker et al., 2007; Baydik & Bakkaloğlu, 2009; Coie & Krehbiel, 1984; Dodge et al., 1982; Janošević i Petrović, 2015; LaFontana & Cillessen, 2002; Newcomb et al., 1993; Ollendick et al., 1992; Спасеновић, 2008; Vannatta et al., 2009). Насупрот томе, резултати подзорка са лаком ИО су у супротности са резултатима неких истраживања у којима се проналази да је академска компетенција позитивно повезана са социјалним прихватањем ученика са ИО, како у редовном, тако и у специјалном образовном окружењу (нпр. Gottlieb et al., 1978; MacMillan & Morrison, 1980; Roberts & Zubrick, 1992). Ипак, постоје и студије у којима се популарни ученици нису значајно разликовали од просечних у погледу академске компетенције (Boivin & Bégin, 1989) или у којима није регистрована значајна повезаност самопроцене академског постигнућа и социјалне преференције (Meijs et al., 2010).

Ниво успеха у спорту није био неопходан за висок социометријски статус у популацији ученика са лаком ИО, без обзира на извор процене успеха у спортским активностима. С друге стране, наставници опажају „популарне” ученике као оне који су значајно бољи у спорту од ученика „просечног” статуса.

Ово је у складу са резултатима других студија у којима се проналази позитивна веза између вршњачке прихваћености и успеха у спорту (Becker & Luthar, 2007; Dunn et al., 2007; LaFontana & Cillessen, 2002; Vannatta et al., 2009). Иако су се у једном од истраживања спортске способности ученика са лаком ИО показале као важне за прихваћеност међу вршњацима (Siperstein et al., 2009), налази неколико других студија нису тако конзистентни (Filazoğlu-Çokluk et al., 2015; Ninot et al., 2000; Ninot & Maïano, 2007).

Добијени профил „одбачених” адолесцената са лаком ИО је генерално обележен постојањем нижег нивоа просоцијалног понашања и академске компетенције, али вишег нивоа агресивног и дисруптивног понашања. С обзиром на велику подударност са профилом

„одбачених” ученика у контролној групи, изведеним на основу вршњачке процене, можемо рећи да адолесценти са лакоом ИО, користе сличне критеријуме као и адолесценти ТР када одређују са ким не желе да се друже или да раде.

Иако се велики број социо-бихевиоралних карактеристика повезује са статусом „одбачен”, агресивно понашање се конзистентно појављује у истраживањима као значајан корелат (нпр. Bierman et al., 1993; Cheng, 2009; Dodge & Coie, 1987; Dodge et al., 1982; Hubbard, 2001; McNeilly-Choque, Hart, Robinson, Nelson, & Olsen, 1996; Nelson, Robinson, & Hart, 2005; Newcomb et al., 1993; Putallaz et al., 2007; Rubin & Hubbard, 2002). Ова истраживања указују на то је агресија повезана са вршњачким одбацивањем код деце различитог хронолошког узраста (од раног детињства, па до адолесценције). Такође, упућују на то да су различити типови агресивног понашања, попут физичке, вербалне и релационе агресије, повезани са статусом „одбачен”.

Иако наставничка процена на Систему за процену социјалних вештина није указала на значајно нижи ниво развијености социјалних вештина код „одбачених” ученика са лакоом ИО у односу на „просечне”, добијени профил понашања ових ученика на инструменту „Погоди ко” сугерише да њима свакако недостају одређене социјалне вештине. Исти налаз је добијен и у подузорку ученика ТР, када је у питању вршњачка процена. Подударност профила „одбачених” ученика у сегменту који се односи на просоцијално понашање додатно потврђује да су критеријуми одбацивања слични у две испитиване популације.

Потврду ових сличности дају и резултати других истраживања у којима је забележен низак ниво просоцијалног понашања међу „одбаченим” ученицима ТР (Coie et al., 1982; Frederickson & Furnham, 2004; Newcomb et al., 1993).

Наставници у редовним школама су знатно ређе опажали „одбачене” ученике (по оба социометријска критеријума) као лидере.

Налаз је у складу са резултатима других истраживања у којима се ова социометријска група разликује од групе „просечних” и по нижем нивоу вођства (Coie et al., 1982; Frederickson & Furnham, 2004).

Интересантан је налаз да особина стидљивост/повученост ни према једном извору процене, није представљала значајан корелат социометријског статуса код ученика са лакоом ИО.

Насупрот томе, у великом броју истраживања управо је ова карактеристика, осим агресивности, најчешће повезивана са статусом „одбачен” код деце ТР (нпр. Bierman et al., 1993; DeRosier & Thomas, 2003; French, 1988, 1990; French & Waas, 1985; Newcomb et al., 1993).

Када су у питању интернализовани проблеми нису регистроване статистички значајне разлике између групе „одбачених” и групе „просечних” ни на једној од синдромских скала, као ни на скору укупних интернализованих проблема.

Овакви налази су у супротности са неким студијама које проналазе повезаност интернализованих проблема са социометријским статусом "одбачен" (Flook et al., 2005; Inderbitzen et al., 1997; Maag et al., 1995; Taylor et al., 1987).

Ученици са лаком ИО у нашем истраживању приписују слабију академску компетентност „одбаченим” вршњацима.

Наведени податак је подржан резултатима других истраживања која проналазе везу академске компетентности/некомпетентности са одбацивањем од стране вршњака (нпр. Baydik & Bakkağlu, 2009; Dodge et al., 1982; Janošević i Petrović, 2015; LaFontana & Cillessen, 2002; Ollendick et al., 1992; Zettergren, 2003).

Просоцијална понашања (сарадња и помагање) су у оквиру вршњачке процене значајно корелирала са статусом и код дечака и код девојчица са лаком ИО, без обзира на коришћени социометријски критеријум. Ове корелације су биле значајне и у контролном подузорку код ученика оба пола.

Добијени налази су у складу са наводима појединих аутора да просоцијално понашање представља институционалну или доминантну норму услед чега су и варијације у вези овог понашања са статусом мање него када је у питању нпр. агресија или социјална повученост, тј. да позитиван ефекат просоцијалног понашања на вршњачку прихваћеност адолесцената постоји код оба пола (Chang, 2004; Crick, 1996; Stormshak et al., 1999).

Дисруптивност и агресија су значајно корелирала са статусом и дечака и девојчица са лаком ИО. Виши ниво ових понашања је био повезан са нижим социометријским статусом.

Резултати других студија нису конзистентни када је у питању веза између различитих облика агресивног понашања и статуса у односу на пол испитаника. На пример, док се у неким проналази значајна веза отворене и релационе агресије са статусом код ученика оба пола, уз израженију повезаност релационе агресије са социјалном преференцијом девојчица (Vaillancourt & Hymel, 2006), у другима се проналази значајна повезаност физичке, вербалне и индиректне агресије само код дечака (нпр. Yavuzer, 2013), при чему постоје истраживања у којима није регистрована значајна повезаност различитих облика агресије са статусом ни код дечака ни код девојчица (Rajhvaajn, 2004).

Резултати корелационе анализе, спроведене на 12 ставки инструмента „Погоди ко”, упућују на већу сагласност између наставника и вршњака у погледу опажања различитих аспеката понашања испитиване деце са лаком ИО него када је у питању сагласност између

наставничке и вршњачке процене, с једне стране, и самопроцене, с друге. Овај образац резултата добијених на основу различитих извора информација регистрован је и у контролној групи адолесцената ТР.

Добијени налази у оба подузорка су у сагласности са већином досадашњих студија у којима се, такође, проналази статистички значајна повезаност између наставничке и вршњачке опсервације различитих аспеката понашања, попут отворене и релационе агресије, дисруптивности, просоцијалног понашања, академске компетенције, повучености/стидљивости (Crick, 1996; Gottlieb et al., 1978; Ledingham et al., 1982; McEvoy, Estrem, Rodriguez, & Olson, 2003; MacMillan & Morrison, 1980; Putallaz et al., 2007; Stormshak et al., 1999; Taylor et al., 1987). С друге стране, мања конзистентност резултата у погледу значајности везе између самопроцене са проценама наставника или вршњака бележи се и у другим истраживањима (нпр. Cillessen, Jiang, West, & Laszkowski, 2005; Xie, Cairns, & Cairns, 2002), при чему постоји тенденција добијања нешто нижих коефицијената корелација у односу на корелације између наставничке и вршњачке процене (Keresteš, 2006; Ledingham et al., 1982; Little & Hawley, 2003; Pakaslahti & Keltikangas-Järvinen, 2000).

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су приказани табеларно, уз одговарајуће описе. Добијени резултати су јасно и систематично приказани, уз праћење структуре одређене постављеним циљевима и хипотезама. Најпре су приказани резултати процене социо-бихевиоралних карактеристика ученика различитог социометријског статуса, следе резултати испитивања значајности разлика корелација између припадности одређеној групи социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика, потом су приказани резултати испитивања повезаности социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика код дечака и девојчица, као и код ученика различитих разреда и на крају резултати испитивања сагласности процена различитих процењивача.

Кандидат даје темељну интерпретацију резултата, анализирајући добијене податке из више углова, стављајући их у контекст одговарајућих теорија и резултата које су добили други истраживачи, коначно нудећи оригинална објашњења заснована на дубоком познавању области коју истражује.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација „Социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика са интелектуалном ометеношћу“ кандидата Слободана Банковића, представља јединствено истраживање на нашим просторима, будући да у нашој средини до сада није испитивана веза између социометријског статуса и профила социо-бихевиоралног функционисања ученика са ИО у средњим школама за ученике са сметњама у развоју, као ни односа између самоперцепције социо-бихевиоралних карактеристика ученика са ИО и перцепције базиране на процени вршњака и наставника.

У теоријском делу рада кандидат сагледава вршњачке односе код деце, разматра испитивање ових односа путем социометрије, даје преглед истраживања о социометријском статусу и повезаним социо-бихевиоралним карактеристикама, анализира социо-бихевиоралне профиле ученика различитог социометријског статуса и дефинише теоријски и практични значај истраживања социометријског статуса и социо-бихевиоралних карактеристика ученика са лаком ИО у сегрегативном образовном окружењу. Методолошки оквир сагласан је са постављеним циљевима истраживања, а узорак је формиран тако да дозвољава, применом одговарајућих статистичких процедура, доношење закључака. У истраживању су коришћени вишеструко проверени инструменти којима је додатно проверавана поузданост. Оригиналан допринос представља дефинисање социо-бихевиоралних профила који у будућности могу бити основа за израду програма подршке изолованих адолесцената школа за ученике са сметњама у развоју. Контролисан је утицај варијабли, за које је у ранијим истраживањима уочено да могу бити од значаја. Структура, презентација и опис резултата су прегледни и јасни. Дискусија је писана систематично, а резултати су стављени у контекст других релевантних истраживања.

X ПРЕДЛОГ

Комисија констатује да је остварен циљ истраживања и да докторска дисертација представља самостално урађено, оригинално научно дело. На основу свега изложеног, а имајући у виду квалитет, значај, остварене резултате и научни допринос докторске дисертације „Социометријски статус и социо-бихевиоралне карактеристике ученика са интелектуалном ометеношћу“ кандидата Слободана Банковића, Комисија предлаже Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију да прихвати извештај о оцени урађене докторске дисертације и да га упути у даљу процедуру.

У Београду, 10.11.2017.

КОМИСИЈА

Проф. др Бранислав Бројчин
ванредни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

Проф. др Ненад Глумбић
редовни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

Проф. др Мирјана Јапунца-Миљисављевић
ванредни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

Проф. др Шпела Голубовић
редовни професор, Медицински факултет
Универзитета у Новом Саду